

Kusayru Amre'nin planı

Kusayru Amre'nin duvar resimleri Emevî devrinin en iyi korunmuş örnekleridir. Çok kuvvetli Helenistik gelenek ve Bizans etkisi gösteren fresk tekniğindeki bu resimlerin Bizanslı ustaların yardımıyla yapılmış olması muhtemeldir. Emevîler'e has biçimde insan figürlerinin bol miktarda kullanıldığı resimler arasında av sahneleri, avcılar, müzisyen ve rakkâselerin yanında çok cüretkâr bir şekilde ele alınmış eğlence sahnelerinin de bulunması dikkat çekicidir. Bunların dışında hayvan mücadeleleri, güreşçiler, taş ocaklarından taşın çıkartılıp develerle taşınması, iki işçinin bu taşları yontması ve demirci, marangoz, duvarcı vb. zanaat erbabının bir bina yapması gibi sahneler de bulunmaktadır.

Kusayru Amre'nin duvar resimleri arasında en önemli olanı, salonun batı duvarının güney ucunda yer alan Altı Kral panosudur. Bu resimde altı kişi ayakta durmakta ve başları üzerindeki Arapça ve Grekçe yazılardan bunların dördünün Bizans, İran ve Habeş imparatorları ile Vizigot (İspanya) kralı oldukları anlaşılmakta, yazıları okunamayan diğer ikisinin de Türk hakaniyla Çin imparatoru veya Hindistan hükümdarı oldukları tahmin edilmektedir. İslâm fetihleri sırasında Araplar'a yenilen dünyanın bu en büyük altı hükümdarı, biraz ileride elinde hükümlanlık âlâmeti olarak "lituus" (ucu kıvrık asâ) tutan bir şahsa yönelmişlerdir. Emevîler'in cihan hâkimiyetini ifade eden bu sahneden başka taht odasının arka duvarında yer alan bir başka panoda da bir sayvan altında oturan ve iki yanındaki hizmetkârlar tarafından yelpazelenen kişi-

nin (Emevî halifesi) ayakları altına denizlere de hâkim olduğunu gösteren denizcilikle ilgili bir sahne resmedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Musil, *Qusayr 'Amra*, Wien 1907; A. Jausen-R. Savingnac, "Les chateaux arabes Quseir Amra", *Mission archéologique en Arabie*, Paris 1922, III, tür.yer.; E. Diez, *Die Kunst der islamischen Völker*, Potsdam 1926, s. 144-147; K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture Umayyads, Early Abbasids and Tûlûnids, Part I-Umayyads*, London 1932, s. 338 vd.; a.mlf., *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Middlesex 1958, s. 84-99, pl. 21-23; a.mlf., "Architecture", *EP* (İng.), I, 612, fig. 3, pl. IX-X; M. Almagro, *Qusayr 'Amra*, Madrid 1975; G. Mitchell, *Architecture of the Islamic World*, London 1984, tür.yer.; O. Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu* (trc. Nuran Yavuz), İstanbul 1988, tür.yer.; ayrıca bk. rs. 2, 3, 59, 87, 89; a.mlf., "The Painting of the Six Kings at Qusayr Amra", *Ars Orientalis*, I, Baltimore 1954, s. 185-187; J. M. Blazquez, *Mosaicos Romanos de España*, Madrid 1993, s. 647-718; F. Zayadine, "The Umayyad Frescoes of Quseir 'Amra", *Archaeology*, XXXI/3, New York 1978, s. 19-29; E. Herzfeld, "Amre", *JA*, I, 415-418.

A. ENGİN BEKSAÇ

KUSEM b. ABBAS

(قتم بن العباس)

Kusem b. el-Abbâs
b. Abdilmüttalib el-Hâşimî
(ö. 57/676)

Sahâbî.

Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğludur. Annesi Ümmü'l-Fazl Lübâbe bint Hâris el-Hilâliyye, Hz. Hatice'den sonra müslüman olan ilk kadın olup Resûl-i Ekrem'in hanımlarından Meymûne'nin kız kardeşidir. Resûlullah kendisine benzetilen Kusem'i arkadaşlarıyla oynarken görmüş ve bineğinin arkasına bindirmişti. Kusem Hz. Peygamber'in cenazesi yika-

nırken hazır bulunmuş, cesedi sağa sola çevirmiş, Resûlullah'ı kabrine yerleştirmiş ve kabirden en son o çıkmıştı. Bu sebeple Resûl-i Ekrem'e en son dokunan kişi olarak tanınır. Hz. Hüseyin'in sütkardeşiydi. Hz. Peygamber'den ve babasından, ayrıca kardeşi Fazl ve Talha b. Ubeydullah'tan hadis rivayet etmiş, kendisinden Hânî b. Hânî, Abdülmelik b. Muhammed b. Amr ve Ebû İshak es-Sebîî rivayette bulunmuştur.

Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde Mekke valiliğine tayin edilen Kusem onun ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. Kusem'in Medine valiliği yaptığı da söylenmiştir. Mekke'deki idarî görevleri yanında hac emirliği yaptı (38/658) ve fetvalar verdi. Muâviye'nin 39 (659) yılında Yezid b. Şecre er-Ruhâvî'yi hac emîri olarak tayin etmesine karşı çıktı. Bunun üzerine Yezid b. Muâviye kumandasında 3000 kişilik bir ordu Mekke'ye doğru hareket etti. Kusem, ordunun Mekke'ye girmesini engellemek için halka çağrıda bulduysa da gerekli destek ve yardımı sağlayamadı. Yezid herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Mekke'ye girdi. Kusem, hac emirliğine Yezid b. Şecre er-Ruhâvî dışında birinin getirilmesi isteğini tekrarladı. Ebû Saîd el-Hudrî'nin görüşü doğrultusunda hac idaresine Şeybe b. Osman getirildi.

Kusem Muâviye döneminde Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affân'ın kumandasında Horasan civarındaki fetihlere katıldı. Savaşta gösterdiği kahramanlık karşılığında ganimetten bin hisse ayrılması teklif edildiyse de ganimetlerin beşe taksim edilip diğer kişilerin hakları verildikten sonra kendisine pay ayrılması gerektiğini belirtti. Fazilet ve takvâ sahibi olan Kusem, Saîd b. Osman'la birlikte Semerkant seferine katıldı (56/675) ve Semerkant'ta şehid oldu. Merv'de vefat ettiği de belirtilmiştir. Mezarı zamanla ziyaretgâh haline gelmiş, etrafına cami ve medrese yapılmıştır. Semerkantlılar arasında "şâh-ı zend" (yaşayan sultan) olarak anılan Kusem'in mezarına Bâbü'r devrinde Mezarşâh adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 101, 205, 260; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 65; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 32; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 367; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1953, s. 27; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), Riyad 1405/1985, s. 198, 201; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 17, 46, 107, 409, 455; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebü'r*, VII, 194; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 121, 122, 166; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 402; Ya'kübî, *Târîh*, II, 213; Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-belâğa* (nşr. Subhî es-Sâlih), Kum, ts. (Dârü'l-hicre), s. 457-458; İbn

Kusem b. Abbas'ın sandukası

Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 145; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 1304-1305; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 440-442; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 226-227; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 96-97; Abdülhalik Bakır, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara 1991, s. 59-60; Zeke-riya Kitapçı, "İslâmiyetin Asya Türk Medeniyeti- nin Beşiği Semerkant ve Havalisinde İlk Yayılışı", *TDA*, sy. 25 (1983), s. 117, 134-135.

ABDÜLHALİK BAKIR

KUSSÂS

(القصاص)

Halk hikâyecisi
veya vâiz anlamında terim.

Kass kökünün ism-i fâilî kâssın çoğulu olan **kussâs** hadislerde daha çok "bir olayı veya rüyayı anlatan, bir kimsenin izini takip eden, vaaz ve nasihat eden kimseler" anlamında kullanılmıştır. Bir olayı nakleden, hikâyeye yazan, kıssa ve destan anlatan ve dinî öğütler veren küssacı vâize kâs denmiş; insanları eğitmek, dinî duygularını geliştirmek amacıyla Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssaları nakledip açıklayan vâizlere de bu ad verilmiştir. "Hikâyeye, rivayet, haber ve iz" mânalarına gelen **kasas** kelimesi, ilk dönemlerde "dinî nasihat" anlamında kullanılmış, eski milletlere dair haberlere **kasas** denmiştir. Câhiliye toplumunda edebî, içtimâî ve kültürel hayatın içinde şiir ve hitabetin yanı sıra kıssa anlatma ve dinleme geleneğinin önemli bir yeri olduğundan kabilelerin şairleri, hatipleri ve kâhinleri sosyal hayattaki etkinlik ve tesirleri bakımından aynı zamanda birer kâs sayılmaktaydı.

İslâmî dönemde kıssa anlatma faaliyetinin ne zaman başladığı ve ilk küssacının kim olduğu konusunda değişik rivayetler vardır. Küssacılığın Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer devirlerinde görülmediği (İbn Mâce, "Edeb", 40) veya ilk defa Temîm ed-Dârî'nin Hz. Ömer'den izin alarak kıssa anlattığı (*Müsned*, III, 449) yahut Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra başladığı kaydedilmektedir (İbn Şebbe, I, 10; İbnü'l-Cevzî, s. 178-179). Hasan-ı Basrî küssacılığın bid'at olduğunu, İbn Sîrin ise bu âdeti ilk defa Hâricîler'in ortaya çıkardığını söylemiş, fitnenin zuhurundan sonra küssacılığı Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ihdas ettiği de ileri sürülmüştür (İbnü'l-Cevzî, s. 179; Makrîzî, II, 253; Süyûtî, *Tahzîrü'l-havâs*, s. 235, 275).

Resûl-i Ekrem, Kur'ân-ı Kerîm'in emirleri ve genel prensipleri doğrultusunda

vaaz ve nasihatte bulunmuş, vaazlarında tarihî ve temsîlî kıssalara yer vermiş, kıs- sa anlatıldığını duyduğu halde bunu ya- saklamamıştır (*Müsned*, III, 474, V, 261; Ebû Dâvûd, "İlim", 13; İbnü'l-Cevzî, s. 168-170). Bununla beraber Hz. Peygam- ber hayatta iken onun mescidinde kıssa anlatılmaması, namaz kılınıktan sonra halkalar halinde oturularak ilmi müza- kereler yapılmış, zaman zaman Câhiliye haberlerinden söz açılmış, hikmetli şiir- ler okunmuştur. Öte yandan Resûl-i Ek- rem'in emir, memur veya gösteriş düş- kününden başkasının kıssa anlatamaya- cağını söylemesi (İbn Mâce, "Edeb", 40; Ebû Dâvûd, "İlim", 13) ve küssacılığın İsrâ- iloğulları'nı helâk eden sebepler arasında zikredilmesi (Heysemî, I, 190) herkesin kıssa anlatarak vaaz edemeyeceğini, so- rumluluğu gerektiren bu işin bir noktada sınırlandırılması gerektiğini düşündür- mektedir.

Rivayetlerin büyük çoğunluğunda, sa- hâbe arasında ibadete düşkünlüğüyle bi- linen Temîm ed-Dârî'nin kıssa anlatmak için Hz. Ömer'den birçok defa izin istedi- ği, onun da bu işin tehlikesine dikkat çek- tikten sonra kendisine sadece cuma gün- leri namazdan önce vaaz etmesi için izin verdiği belirtilmektedir.

Bazı kaynaklarda tâbiînden muhaddis Ubeyd b. Umeyr el-Leysî'den ilk küssacı diye söz edilmekte (İbn Sa'd, V, 463), Mek- keliler'in vâizi diye şöhret bulan bu âlim ilk dönem kaynaklarında kâs, daha sonra- ki kaynaklarda vâiz diye geçmekte (Ze- hebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 156-157), bu da vâizlerin ilk devirlerde kâs diye anıldı- ğını göstermektedir. Ayrıca Hâris b. Mu- âviye el-Kindî'nin kıssa anlatmak için Hz. Ömer'e başvurduğu (*Müsned*, I, 18), yine ashaptan Esved b. Serî'nin Basra Mesci- di'nde ilk defa kıssa anlattığı, Medine vâizi olarak bilinen İbn Ebû's-Sâib'e Hz. Âişe'nin bazı tavsiyelerde bulunduğu, onun da bu tavsiyeler doğrultusunda cu- ma günleri müslümanlara vaaz ettiği kaydedilmektedir (*Müsned*, VI, 217; İbn Şebbe, I, 13). Hz. Ömer döneminde (634- 644) resmî görevler arasında yer al- maya başlayan küssacılık Hz. Osman zamanında (644-656) aynı şekilde de- vam etmiş, hatta Temîm'e verilen izin haftada iki güne çıkarılmıştır (Zehe- bî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 448). Ancak Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle başlayan si- yasî ve fikrî karışıklıklar, Cemal ve Sıffin savaşları ve bunların sonucunda ortaya çıkan çeşitli fırka ve mezheplerin kendi

görüşlerini destekleme ihtiyacı uydurma hadislerin zuhuruna sebep olduğu gibi dönemin en etkili propaganda vasıtala- rından olan hitabet ve belâgata, özelli- le siyasî hitabelerle ideolojik vaaza büyük ölçüde zemin hazırlamıştır. Nitekim Hz. Ali'nin Sıffin dönüşü kendi karşıtlarına ku- nut okutup beddua ettiği, bunun üzerine Muâviye'nin de meşhur ve karargâhlarda sabah ve akşam namazlarından sonra kıssa anlatmak, kendisine ve Şamlılar'a dua etmek maksadıyla bazılarını görev- lendirdiği, böylece "kasasü'l-hâssa" deni- len resmî veya siyasî küssacılığın başladığı, buna göre küssacının sabah namazından sonra halifeye, taraftarlarına ve ordusu- na dua, yönetim muhaliflerine ve müşrik- lere ise beddua ettiği, küssacılığın "kasa- sü'l-âmme" denilen türünde vâizin halka öğüt verdiği belirtilmektedir (Makrîzî, II, 253). Emevîler dönemine gelindiğinde va- az ve küssacılık büyük ölçüde gelişme kay- detmiş, İslâm coğrafyasının çeşitli mer- kezlerinde hatip veya kâs olarak adlan- dırılan pek çok kişi yetişmiştir (Emevîler dö- neminde hitabetin gelişme sebepleri, çe- şitleri, bu dönemde vaaz ve küssacılığın kaydettiği gelişme ile dönemin meşhur vâizleri hakkında geniş bilgi için bk. Şevkî Dayf, II, 405-435).

Muâviye, vâizlik ve kadılık görevlerini aynı şahsın sorumluluğuna verme uygu- lamasını başlatmış, Amr b. Âs'ın ordusun- da kâslık görevi yapan ve Mısır'da ilk de- fa kıssa anlatan Süleym b. İtr et-Tücebî'yi kadı tayin etmiştir (Kindî, s. 303). Eme- vîler döneminde halifeler vâizliğe gerekli desteği vermiş, vaaz ve küssacılık bir ta- raftan siyasî bir mahiyet kazanırken di- ğer taraftan genelde dönemin siyasî ve iktisadî şartlarına bir tepki şeklinde orta- ya çıkan zühd hareketinden etkilenmiş, âbid ve zâhid olarak bilinen pek çok vâiz ortaya çıkmıştır. Hasan-ı Basrî, Safvân b. Muhriz, İbrâhim et-Teymî, Mutarrif b. Abdullah, Yezîd er-Rekâşî, Ziyâd b. Ab- dullah en-Nümeyrî, Bilâl b. Sa'd, Ebû Hâ- zım Seleme b. Dînâr bu ekole mensup ün- lü vâizlerden bazılarıdır.

Tâbiîin döneminden itibaren değişik kültürlerle teması sonucunda uydurma rivayetlerin ve İsrâilî haberlerin artışı te- beu't-tâbiîn devrinde daha geniş boyut- lara ulaşmış, bunların müslüman toplu- lukları arasında yayılmasına ve bazı asil- siz haberlerin tarih, tefsir ve hadis kitap- larında yer almasında kâs ve kârî gibi sı- fatlarla anılan küssacı vâizlerin rolü büyük olmuştur. Önceleri "vâiz" mânasında yay- gın olarak kullanılan kâs kelimesi, III. (IX.)